

ПРИНЦИПИ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

На сьогодні правова політика являє собою державно-правовий феномен, одну з найбільш пріоритетних функцій розвитку українського суспільства і держави. Підтвердженням цього є сучасна «політична напруженість» у країні та пов'язані з нею державно-правові явища.

Будь-яка правова діяльність, наукова чи практична, ґрунтується на певних принципах. Тому **метою** наукової статті є формулювання та аналіз принципів правової політики України.

Для реалізації поставленої мети були сформульовані такі **завдання**:

- 1) проаналізувати думки науковців стосовно тлумачення поняття «принцип»;
- 2) сформулювати принципи правової політики України;
- 3) дати загальну характеристику визначеним принципам.

У процесі дослідження принципів правової політики науковим підґрунтям стали роботи В. М. Горшенєвова, І. Б. Шахова, В. Б. Авер'янова.

Під правовою політикою ми розуміємо сукупність ідей, завдань, програм, методів стосовно становлення та розвитку регулювання та охорони суспільних відносин за допомогою права. Дану правову категорію розглядаємо у форматі її трирівневої структури функціонування: правової політики особи, правової політики суспільства та правової політики держави.

Кожний із названих рівнів характеризується залежно від суб'єкта правової політики – особи, суспільства, держави. Між собою вони є взаємопов'язаними за принципом «попереднє формує наступне». Сутність правової політики найкраще пізнавати через призму принципів, на яких вона ґрунтується.

Аналіз юридичної літератури дає нам підставу стверджувати, що принципи правової політики не були самостійним предметом правового дослідження в теорії права.

Поняття «принцип» походить від лат. *principium* – основа, початок і трактується як: 1) основне, вихідне положення теорії, вчення тощо, керівна ідея, основне правило діяльності; 2) внутрішнє переконання, погляд, що означає норму поведінки; 3) основа устрою,

дії будь-якого механізму, приладу [1, с. 30]. Отже, наведені значення вказують на тісний зв'язок між об'єктивно існуючими певними правилами, що мають основне, вихідне значення, й такими суб'єктивними властивостями, як внутрішнє переконання, погляди. У цьому сенсі досить влучною є висловлена В. М. Горшенєвим та І. Б. Шаховим думка про те, що якщо принципи сприймаються, вони повинні глибоко усвідомлюватися, детально засвоюватися та перетворюватися на професійні переконання [2, с. 73].

З точки зору філософії, у логічному сенсі принципи становлять центральне поняття, основу системи, узагальнення та поширення будь-якого положення на всі явища тієї галузі, з якої даний принцип було абстраговано [3, с. 362].

Поняття «принцип» доцільно розуміти як вихідні, керівні ідеї, положення виникнення, розвитку і функціонування суспільних явищ. Тому принципи правової політики необхідно тлумачити як вихідні, керівні ідеї, завдання, програми та методи виникнення, розвитку і функціонування суспільних відносин за допомогою права.

До системи принципів правової політики, на наш погляд, можна віднести тільки ті положення, в яких розкривається головне, суттєве, основне у її змісті. Наприклад, визначення стратегічних і тактичних напрямів і перспектив розвитку законодавства, форм і методів правового впливу тощо.

З урахуванням викладеного до принципів правової політики можна віднести:

- 1) принцип пріоритету прав і свобод людини;
- 2) принцип законності;
- 3) принцип соціальної необхідності та наукової обґрунтованості;
- 4) принцип забезпечення пропорційного співвідношення інтересів особи, суспільства та держави;
- 5) гуманістична спрямованість та демократичний характер інструментарію.

Спробуємо здійснити загальний аналіз принципів правової політики.

Принцип пріоритету прав і свобод людини. У ст. 3 Конституції України закріплено, що «людина, її життя, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави ... забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [4, с. 4].

Із даних положень стає зрозумілим, що будь-яка діяльність держави, в тому числі і правова політика, спрямована на задоволення прав і свобод людини.

За логікою речей, виникає ланцюжок: права політика особи – права політика суспільства – права політика держави. Тобто кожна особа, маючи певну сукупність ідей і поглядів стосовно політичного і правового життя країни, керується власною правовою політикою, яка, у свою чергу, формує правову політику суспільства, що складається з людей. Ідеї суспільства ж можуть бути втілені в життя через правову політику держави.

Таким чином, ідеї окремої людини як частини суспільства можуть бути реалізовані через державну діяльність. Це і є стратегічною метою функціонування механізму держави. А досягнення цієї стратегічної мети можливе через вирішення ряду тактичних завдань, на кшталт виокремлення процедури забезпечення прав і свобод людини як пріоритетного напрямку та першочергового завдання в діяльності правлячої еліти країни.

Саме тому будь-які нагальні проблеми функціонування суспільства завжди мають бути пов'язані із забезпеченням прав та свобод людини в державі.

Принцип законності. Одним із головних принципів діяльності всіх державних органів є принцип законності. Законність – це конституційний принцип, який конкретизується в інших нормативних актах. Згідно зі ст. 6 Конституції України органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України. Дотримання принципу законності є найважливішим напрямком формування правової держави, оскільки остання покликана охороняти суспільні відносини, соціальну справедливість, забезпечувати права і свободи громадян.

Принцип законності затверджує всезагальність вимог дотримання законів та прийнятих відповідно до них підзаконних актів, єдність законності, рівність громадян перед законом і

судом та, як наслідок, невідворотність юридичної відповідальності будь-якої особи за вчинене правопорушення. Він пронизує всі сторони і сфери дії правової політики, починаючи з моменту її формування в процесі правотворчості та закінчуючи всіма формами її реалізації.

Задекларований принцип законності є насправді одним із найбільш часто порушуваних принципів. Це проявляється у нехтуванні вже існуючими правовими нормами, на противагу яким висувуються амбітні бажання та інтереси різних суб'єктів правових відносин.

Низький рівень правової свідомості та правової культури населення, пасивність менталітету українців, нав'язування більшості ідей меншості – все це сприяє розвитку правового нігілізму в українському суспільстві та задоволенню потреб правлячої еліти. Цим самим хочеться підкреслити важливість права реалізаційного процесу впровадження правової політики в соціальне життя, дотримуючись установлених та діючих правових норм – законів та підзаконних актів.

Дотримання принципу законності забезпечується наявними в арсеналі держави методами переконання і примусу. Адаже поширення такого явища, як правовий нігілізм, змушує дедалі частіше звертатись до примусу, тобто до необхідності виконання правових приписів через силу держави. До того ж, принципом законності останнім часом дуже часто маніпулюють, наприклад, коли стосовно одного і того ж питання суб'єкти правовідносин, рішення яких є обов'язковими до виконання, висловлюють зовсім не схожі між собою думки (спір Президента України В. Ющенка з Верховною Радою України стосовно майбутньої дати проведення президентських виборів).

Принцип законності являє собою необхідну межу, в рамках якої можливе нормальне функціонування як державного, так і суспільного організмів.

Законність є своєрідним стрижнем, який пронизує всю правову матерію, в тому числі й правову політику.

Принцип соціальної необхідності та наукової обґрунтованості. Під соціальною необхідністю ми розуміємо певну проблему чи «гостре питання» в українському суспільстві, які сьогодні потребують вирішення. Вони можуть мати різний характер або будь-яке забарвлення: політичне, житлове, економічне, сімейне тощо. Їх найгостріше відчують верстви населення, добробут яких визначається як середній або нижче. Саме такі питання формують ядро

програми політичної партії, що бореться за владу: комунальні платежі; співвідношення заробітної плати з прогресією зростання цін або з рівнем інфляції в державі; проблеми, пов'язані із сільськогосподарською продукцією, що продається за безцінь в інші країни, а потім закуповується за кордоном за завищеними цінами; політична напруга, де на перший план виходять міжособистісні відносини, а не інтереси людей; правове свавілля в судовій системі; корумпованість усіх гілок влади в державі тощо.

Інакше кажучи, соціальну необхідність можна назвати буденною нагальністю, тим, чим переймається суспільство. Саме на вирішення «народних проблем» і має бути спрямована правова політика. Але для того, щоб вирішити чи розв'язати будь-яку проблему, необхідно розробити певну стратегію чи тактику, залежно від значущості ситуації та відведеного часу. Це так звана певна модель поведінки за визначених обставин та в конкретних умовах. Під час вирішення питань державного рівня застосовують науковий підхід. Висувають пропозиції (тези, гіпотези), на їх основі будують модель вирішення проблеми, після чого їх спростовують чи підтверджують повністю чи частково. Таким чином забезпечується наукова обґрунтованість під час прогнозування майбутнього конструктивного процесу. Тобто спочатку наука випробовує певну ідею, відточує її, враховуючи всі плюси й мінуси, переваги та недоліки, після чого формують рекомендації стосовно практичного впровадження отриманих результатів.

Правова політика прямо пов'язана з діяльністю держави, її владними структурами та органами управління. Тому вимога наукової обґрунтованості є обов'язковою для формування й функціонування правової політики. Щодо цього далеко не кожне правове явище потребує обов'язкового та неухильного дотримання подібного принципу. Наприклад, формування правової системи держави передбачає, що елементи, які входять до її складу: ідеї, законодавство, юридична практика – несуть в собі наукове підґрунтя. Тому сама побудова правової системи вже враховує те, що це науково обґрунтована система.

Щодо правової політики, то без безпосереднього дотримання принципу наукової обґрунтованості немає і не може бути правової політики держави, однак інші різновиди правової політики не завжди можуть спрогнозувати результати своєї діяльності.

Як бачимо, даний принцип спрямований на виявлення й «оприлюднення» соціальних проблем та наукове обґрунтування обраної моделі поведінки.

Забезпечення пропорційного співвідношення інтересів особи, суспільства і держави.

Враховуючи важливість принципу пріоритету прав і свобод людини, труднощі викликає врегулювання інтересів окремої особи в суспільстві та діяльності державних органів.

У контексті співвідношення інтересів особи й суспільства права та свободи окремого індивіда як частини соціуму не є безмежними, а тому і їх задоволення та використання будуть мати дещо обмежений характер. Свобода застосування даного принципу обмежується свободою і правом іншої особи на їх реалізацію.

До того ж, інтереси особи іноді мають суто суб'єктивний характер, а метою їх є забезпечення власних бажань і амбіцій. Коли інтереси декількох осіб лежать у площині однорідних за змістом суспільних відносин (щодо бажаного та дійсного їх задоволення), ми можемо назвати такі інтереси об'єктивними.

Загалом же інтереси суспільства саме і характеризуються об'єктивізацією інтересів окремих осіб. Усе спільне, що притаманне інтересам окремих осіб, є предметом бажаного та дійсного права у суспільстві.

Щодо співвідношення інтересів особи та держави, то, в першу чергу, варто зазначити, що політика держави спрямована на забезпечення прав і свобод особи. Оскільки інтереси кожного громадянина поодиноці задовольнити практично неможливо, тому з їх маси вилучають найбільш значущі для переважної більшості членів суспільства бажання, тобто формують на їх основі систему ключової компетенції – ті переконання, які будуть задовольняти більшість населення країни. А це і є правовою політикою суспільства, яка втілюється в життя за допомогою практичної діяльності державних органів.

Отже, співвідношення інтересів особи, суспільства і держави матиме поступовий характер переходу однієї якості в іншу і виражається таким чином: особа під впливом власної правової політики висуває систему бажань та інтересів і прагне їх задоволення; дані інтереси осіб у процесі фільтрації (взаємодії інтересів окремих осіб як членів суспільства) стають об'єктивними, а не суб'єктивними, як на першій стадії, тобто є найбільш загальними та пристосованими до більшості населення й називаються інтересами суспільства; саме останні й будуть

приводиться до виконання через систему діяльності державних органів та установ. Якість та ступінь забезпечення задекларованих інтересів особи та суспільства можуть бути різними, це залежатиме від ефективності функціонування та практичної відпрацьованості механізму держави.

Гуманістична спрямованість та демократичний характер інструментарію. Коли йдеться про інструментарій, то під ним розуміють сукупність методів, засобів, способів здійснення правової політики, тобто це те, за допомогою чого можуть бути реалізовані задекларовані ідеї особи й суспільства. Даний інструментарій перебуває у «розпорядженні» держави, адже її рішення мають владний характер і набувають рис загальнообов'язковості щодо виконання, до того ж їх реалізація підкріплена методами переконання і примусу, які мають правове підґрунтя.

Ознака демократичного характеру інструментарію розкривається таким чином: при здійсненні державної влади через діяльність її органів мають використовуватись загальнови́зані методи впливу з метою врегулювання суспільних відносин, що і є метою здійснення правової політики держави.

Антитезою до характеристики зазначеної ознаки є принцип макіавелізму: мета виправдовує засоби. У нашому випадку не тільки поставлена мета – реалізація прав і свобод особи і суспільства – має бути досягнута не менш важливими засобами, які при цьому використовуються. Вони повинні відповідати, по-перше, характеру проблемної ситуації, по-друге, враховувати суб'єктів, які їх застосовують, та об'єкти, на які вони поширюються.

Дуже близькою за змістом до демократичного

характеру інструментарію є принцип гуманістичної спрямованості. Його сутність проявляється в орієнтації на людину як на найвищу соціальну цінність у державі, забезпечення передусім її прав і свобод. Тому засоби, які використовуються державою під час реалізації правової політики, повинні не тільки мати демократичний характер, а й бути спрямованими на людину. Тоді, коли постає вибір між виділенням коштів на ліквідацію наслідків стихійного лиха на Закарпатті та розвитком інфраструктури під час підготовки до Євро-2012, без сумніву, шалька терезів завжди має схилитись у бік надання допомоги постраждалим особам. Даний приклад яскраво ілюструє гуманістичну спрямованість інструментарію, тобто сконцентрованість на задоволенні потреб, перш за все, людини, населення, а вже потім – на підняття міжнародного престижу. До того ж, про який престиж може йти мова, якщо суспільство не може задовольнити власні потреби: за рівнем життя населення як одним із критеріїв визначення ступеня суспільного розвитку в країні характеризують і державу, і владні органи, які доклали до цього всього свою «руку».

Отже, в умовах міжнародної глобалізації процесів забезпечення і дотримання прав і свобод людини правова політика як ядро державної діяльності, що ґрунтується на праві, повинна відповідати вимогам сучасності, а разом із нею і її принципи, що є фундаментом її реалізації. Вважаємо, що сформульовані автором наукової статті принципи правової політики в повному обсязі розкривають її сутність та призначення і, що не менш важливо, відповідають міжнародним стандартам.

Література

1. Державне управління: теорія і практика / [за заг. ред. В. Б. Авер'янова]. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 432 с.
2. Горшенев В. М. Контроль как правовая форма деятельности / В. М. Горшенев, И. Б. Шахов. – М. : Юрид. лит., 1987. – 176 с.
3. Философский словарь / [под ред. И. Т. Фролова]. – М. : Политиздат, 1991. – 560 с.
4. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

Надійшла до редколегії 09.12.2009

Анотації

Розглянуто проблему розуміння принципів правової політики. Висловлено та обґрунтовано авторську точку зору щодо цього питання.

Рассмотрена проблема понимания принципов правовой политики. Высказана и обоснована авторская точка зрения касательно этого вопроса.

The problem concerning legal politics principles' understanding is researched. The author's opinion about this problem is expressed and proved.